

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365 (print)

ISSN: 3006-1377 (online)

№ 1 (104)

Астана
2024

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

СЫДЫҚОВ Айбек Жексеналыұлы	– PhD докторы (алқа төрағасы) (Қазақстан)
ИБРАЕВА Ақмарал Ғосманқызы	– алқа төрағасының орынбасары, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
ТАЙМАҒАМБЕТОВ Жәкен Қожахметұлы	– ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
САМАШЕВ Зайнолла Самашұлы	– тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
АЙМҰХАМБЕТ Жанат Әскербекқызы	– филология ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
ҮМІТҚАЛИЕВ Ұлан Үмітқалиұлы	– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
МЕРЦ Виктор Карлович	– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
ЖАБАҒИН Мақсат	– тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
БИҒОЖИН Ұлан Зейноллаұлы	– PhD докторы (Қазақстан)
САБИТОВ Жаксылық	– PhD докторы (Қазақстан)
ДЮПЮЙ Пауло	– PhD докторы (Қазақстан)
ҚАРА Әбдуақап	– доктор, профессор (Түркия)
ШАМИЛЬОГЛУ Юлай	– PhD, профессор (АҚШ)
АЙТПАЕВА Гулнара Амановна	– филология ғылымдарының докторы, профессор (Қырғызстан)
РАДИВОЖЕВИЧ Мильяна	– PhD, қауымдастырылған профессор (Ұлыбритания)

EDITORIAL BOARD:

Aibek Sydykov	– Doctor PhD (Chairman of the editorial board) (Kazakhstan)
Akmaral Ibrayeva	– Deputy chairman of the editorial board, Academician of the National Academy of Natural Sciences of Kazakhstan, Doctor of historical sciences, Professor (Kazakhstan)
Zhaken Taimagambetov	– Academician of NAS RK, Doctor of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Zainolla Samashev	– Doctor of Historical Sciences, (Kazakhstan)
Zhanat Aimukhambet	– Doctor of Philology, Professor (Kazakhstan)
Ulan Umitkaliev	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Victor Merts	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Maxat Zhabagin	– Candidate of Historical Sciences (Kazakhstan)
Ulan Bigozhin	– PhD (Kazakhstan)
Zhaxylyk Sabitov	– PhD (Kazakhstan)
Paula Dupuy	– PhD (Kazakhstan)
Kara Abdulvahap	– Doctor, professor (Turkey)
Uli Shamiloglu	– PhD, professor (USA)
Gulnara Aitpaeva	– Doctor of Philology, Professor (Kyrgyzstan)
Radivojevic Miljana	– PhD, Associate professor (UK)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

СЫДЫКОВ Айбек Жексеналыевич	– PhD доктор (председатель коллегии) (Казахстан)
ИБРАЕВА Акмарал Госмановна	– заместитель председателя коллегии, Академик Казахстанской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)
ТАЙМАГАМБЕТОВ Жакен Кожаметович	– Академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор (Казахстан)
САМАШЕВ Зайнолла Самашевич	– доктор исторических наук, профессор (Казахстан)
АЙМУХАМБЕТ Жанат Аскербековна	– доктор филологических наук, профессор (Казахстан)
УМИТКАЛИЕВ Улан Умиткалиевич	– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)
МЕРЦ Виктор Карлович	– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)
ЖАБАГИН Максат	– кандидат исторических наук, профессор (Казахстан)
БИГОЖИН Улан Зейноллаулы	– PhD доктор (Казахстан)
САБИТОВ Жаксылык	– PhD доктор (Казахстан)
ДЮПЮЙ Пауло	– PhD доктор (Казахстан)
КАРА Абдуакап	- Доктор, профессор (Турция)
ШАМИЛЬОГЛУ Юлай	– PhD, профессор (США)
АЙТПАЕВА Гулнара Амановна	- доктор филологических наук, профессор (Кыргызстан)
Радивожевич Мильяна	- PhD, ассоциированный профессор (Великобритания)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Археология / Archaeology / Археология

Таймагамбетов Ж.К., Анойкин А.А., Бочарова Е.Н., Павленок Г.Д., Курбанов Р.Н., Дуванбеков Р.С.
Шығыс Қазақстандағы мезолиттік Қарасай тұрағы

Taimagambetov Zh.K., Anoin A.A., Bocharova E.N., Pavlenok G.D., Kurbanov R.N., Duvanbekov R.S.
About the Karasai mesolithic site in East Kazakhstan

Таймагамбетов Ж.К., Анойкин А.А., Бочарова Е.Н., Павленок Г.Д., Курбанов Р.Н., Дуванбеков Р.С.
О мезолитической стоянке Карасай в Восточном Казахстане.....7

Артықбаев Ж.О., Макеев М.С., Құттыбай М.М. Ежелгі Ботай тұрғын үйі қазақ шошаласы: түрлері, қызметі, генезисі және қазіргі жағдайы

Artykbayev Zh.O., Makeev M.S., Kutybay M.M. Ancient Botai dwelling is Kazakh shoshala: types, function, genesis and current state

Артықбаев Ж.О., Макеев М.С., Құттыбай М.М. Жилище древних ботайцев - казахская шошала: виды, деятельность, генезис и современное состояние.....17

Атдаев С.Д., Маммедова Б.Ж. Түркмендердің динг мұнаралары (XIX ғасыр материалдары негізінде)

Atdaev S. J., Mammedova B. J. Towers-dings of the Turkmen (based on materials of the 19th century)

Атдаев С.Дж., Маммедова Б.Дж. Башни-динги у туркмен (по материалам XIX в.).....33

Кошман Т.В., Егінбай Ә.Е. XX ғасырдың 20-жылдарындағы Ақмола музейінің палеонтологиялық жинағын құру тәжірибесі

Koshman T.V., Yeginbay A.E. Experience of creation of the paleontological collection of the Akmola museum in the 20s of the XX century

Кошман Т.В., Егінбай А.Е. Опыт создания палеонтологической коллекции Акмолинского музея в 20-е гг. XX в.....46

Құрманиязов Ы.С., Шарапова Қ.Ә., Альсейтова С.Ж. Арал маңы Қарақұмындағы жаңа зерттеулер

Kurmaniyazov Y.S., Sharapova K.A., Alseitova S.Zh. New studies of the Aral sea Karakum

Құрманиязов Ы.С., Шарапова Қ.Ә., Альсейтова С.Ж. Новые исследования приаральских Каракумов.....58

Султанова А.К. Түркілердің заманауи өнеріндегі материалдық және рухани мәдениеті (Қазақстан Ұлттық музейінің бейнелеу өнері экспозициясы негізінде)

Sultanova A.K. Material and spiritual culture of Turks in the modern art (based on art exposition in National museum of Kazakhstan)

Султанова А.К. Материальная и духовная культура тюрок в современном искусстве (на основе экспозиции изобразительного искусства Национального музея Казахстана).....74

Шораев Б.К., Оспанова А.К. Ұлы Жібек жолы бойындағы Қазақстандағы ортағасырлық қалалардың сауда саттықтағы рөлі

Shorayev B.K., Ospanova A.K. The role of medieval cities in Kazakhstan in the Great Silk Road

Шораев Б.К., Оспанова А.К. Роль средневековых городов Казахстана в торговле на Великом Шелковом пути.....90

Молдахмет А.А. Сырдария өзенінің төменгі ағысы бойындағы Алтын орда дәуіріндегі қалалардың зерттелу тарихы

Moldakhmet A.A. The history of the study of the cities of the Golden Horde era in the lower reaches of the Syr Darya

Молдахмет А.А. История изучения городов эпохи Золотой Орды в низовьях Сырдарьи.....105

Философия / Philosophy / Философия

Кузембаева С.Е. Ою-өрнек өнерінің философиялық танымы

Kuzembayeva S.E. Philosophical knowledge of ornamental art

Кузембаева С.Е. Философское познание орнаментального искусства.....118

Бақдәулет Ж.Ж., Кузембаева С.Е. Кілемдегі ою-өрнектердің философиялық белгілері мен идеялық мәні

Bakdaulet Zh.Zh., Kuzembayeva S.E. Philosophical knowledge of ornamental art

Бақдаулет Ж.Ж., Кузембаева С.Е. Философские знаки и идейное значение ковровых узоров.....129

Қазақстан музейлері / Museums of Kazakhstan/ Музеи Казахстана

Алманқұлова Ж.А. Отандық тарихымыздың құнды жәдігерлері сақталған – Жамбыл облыстық тарихи-өлкетану музейі

Almankulova Zh.A. Zhambyl regional museum of local lore is a place of priceless exhibits of national history

Алманқұлова Ж.А. Жамбылский областной историко-краеведческий музей – хранилище ценных памятников нашей национальной истории.....139

FTAMP 03.41.91

Шораев Б.К.¹, Оспанова А.К.²

¹Археология және этнография ғылыми орталығы

Қызылорда, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы Ұлттық Музейі

Астана, Қазақстан

*e-mail: baglan_shoraev@mail.ru

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ БОЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛАЛАРДЫҢ САУДА САТТЫҚТАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа. Қазақстанның оңтүстік аймағындағы ортағасырлық қалалары ежелгі дәуірден бері Орталық Азия халықтары мен мәдениетінің ең маңызды байланыс аймағы болды. Ғылыми мақалада Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан Қазақстандық ортағасырлық қалаларының сауда саттықтағы ролі қарастырылған. Өркениет тарихы тұрғысынан басты рол атқарған қалалардың халықаралық саудадағы тарихи маңыздылығы археологиялық зерттеулерге сүйене отырып баяндалады. Сол кезеңде өмір сүрген мемлекеттердің экономикалық, саяси және мәдени жағдайына сауда жолының тигізген әсері талданады. Қазба жұмысы барысында Отырар, Жанкент, Сығанақ қалашықтарынан табылған көне тиындардың (монеталардың) қандай кезеңге тиесілі болғандығы туралы ақпарат ұсынылған. Шығыс Түркістан, Анадолы және Ираннан басып шығарылған күміс тиындардың табылуы Қазақстанның халықаралық саудада маңызды рөл ойнағандығын көрсетіп отыр. Ұлы Жібек жолы тек халықаралық сауда жолы ғана емес, сонымен бірге ақпарат, технология, инновация, білім және тәжірибе алмасу жолы болғанын бүгінгі зерттеулер дәлелдеп отыр. Ғылыми мақаланы жазу барысында археологиялық және тарихи-салыстырмалы әдіс қолданылды, сондай-ақ, тақырыпты тереңдей зерттеу мақсатында Түрік және Ресейлік зерттеушілердің еңбектері басшылыққа алынды.

Кілт сөздер: Ұлы Жібек жолы, Қазақстан, халықаралық сауда, орта ғасыр, тиын (монета)

Дәйексөз үшін: Шораев Б.К., Оспанова А.К. Ұлы Жібек жолы бойындағы Қазақстандағы ортағасырлық қалалардың сауда саттықтағы ролі // Мәдени мұра. 2024. №1 (104). 90-104б. (қаз.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2024.v17.i1.07>

Кіріспе

Ұлы Жібек жолы - солтүстікте Қара теңіз, Кавказ, Каспий және Хорасанның оңтүстігінде Басраға дейін, шығыста Үндістаннан батыста Эгей теңізіне дейін созылған Аширанд¹ аймағы аралығында ежелгі өркениеттер мен көне жолдардың үстінде орналасқан, әлемдік сауданың ең белсенді және көлемді жолы болды (Şahin, 2020: 73). Бүгінде Ұлы Жібек жолы халықаралық ынтымақтастықты, интернационалдандыруды қамтамасыз еткенін және өркениеттің дамуы үшін тарихи маңыздылығы жоғары екенін көрсетіп отыр.

Шығыс пен батысты жалғастырған сауда жолы арқылы әртүрлі континенттегі мемлекеттерге қару-жарақ пен құнды тауарлар тасымалданды. Бұл тарихи сауда жолы мемлекеттердің экономикалық дамуына әсер етіп қана қоймай, мемлекет қазынасын нығайтуға да үлкен мүмкіндіктер ашты. Алайда, мұндай құнды жол арқылы сауда тасымалдау қақтығыстар мен соғыстардың басталуына да себепкер болды. Қытай, түрік, араб, Византия, Сасанидтер сияқты тарихта қуатты империялар құрған мемлекеттер бұл жолда үстемдік ету үшін саяси-дипломатиялық жоспарлар құрып, тіпті әскери жорық жасаған да болатын. Бұл саяси қақтығыстардан Селжұқ, Хорезмшах, Темір мемлекеті, Анадолы Селжұқтары, Сефевидтер және Османлылар бұл саяси күрестен өздерін аулақ ұстай алмады. Сонымен қатар, Еуропалық мемлекеттердің бұл процеске араласуы Жібек жолының әлсіреуіне тікелей әсер

еткен болатын. Сауда жолы арқылы түсетін басты табыс көздерін мұсылман түрік мемлекеттеріне жоғалтқысы келмеген Батыс Еуропалық мемлекеттер балама әдістер де қолданған болатын (Işıktaş, Duran, 2017: 585). Осының нәтижесінде пайда болған географиялық ашылулар дүниежүзілік сауда жолының өзгеруіне себеп болды. Бұл жағдайлар Жібек жолының әлемдік ықпалын азайтқанымен, тарихтағы миссиясын жоя алмады. Жібек жолында көптеген мәдениеттер мен өркениеттердің пайда болуы мен өзара әрекеттесуі жаңа құндылықтардың пайда болуына әкелді.

Материалдар мен әдістер

Ғылыми мақала деректанулық, археологиялық, тарихи-салыстырмалы әдістерге негізделген. Зерттеу жұмысында құжаттарды талдау және әдебиеттерді сканерлеу әдістері қолданылды. Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар туралы жарияланған зерттеулер мен ғылыми монографияларға дерекнамалық талдау жасалынды. Ортағасырдағы Қазақстандық қалалардың керуен жолының қалыптасуы мен дамуының деректік маңызына тоқтала отырып, сол кезеңде өмір сүрген мемлекеттердің экономикалық, саяси және мәдени жағдайына сауда жолының тигізген әсері салыстырмалы-тарихи әдісі негізінде талданды. Отырар, Жанкент, Сығанақ қалашықтарынан табылған көне тиындардың (монеталардың) қандай кезеңге тиесілі болғандығын, яғни тарихи тарихи мәселені сипаттағанда нақтылыққа алып келетін деректанулық зерттеу әдісіне ерекше мән берілді. Сонымен қатар, зерттеу барысында деректерді саралау, деректанулық сыни әдістер пайдаланылды.

Археологиялық зерттеу барысында

¹Аширанд: Оңтүстік Азияны, Үндістанды, Иранды және Анадолыны қамтитын тарихи процестердегі мәдени және саяси тұтастықты көрсететін негізгі аймақ.

табылған Шығыс Түркістан, Анадолы және Ираннан басып шығарылған күміс тиындарға қатысты археолог зерттеушілердің көзқарастары мен тұжырымдарын бір-бірімен салыстыра отырып, тарихнамалық шолу жасалынды.

Жібек жолының тарихи маңыздылығын зерттеп жүрген түрік тарихшылары Tahir Erdoğan Şahin «İpek Yolu: Tarihsel Geçmişi, Kültürü Ve Türk Dünyası İçin Önemi», Işıktaş E., Duran A. «Geçmişten Günümüze İpek Yolu'nun Önemi ve Buna İlişkin Yapılmış Bilimsel Çalışmalar» еңбектері басшылыққа алынды. Бұл зерттеулерде жібек жолының халықаралық маңызы талданған. Сонымен қатар, Togan Z. «Umummi Türk Tarihine Giriş»; Osman Turan «Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti»; Ramazan Şeşen «İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri» атты зерттеулерінде авторлар XIII ғасырдың екінші жартысында сауда қарым-қатынастарында қолма-қол ақшаның айналымға енгізілуі және ортағасырлық қалалардың сауда жолындағы халықаралық маңыздылығына тоқталған.

Мақаланың тақырыбы мен мазмұнын ашу барысында Қазақстандық зерттеушілер: Байпаков К.М., Смагулов Е.А., Көшенев Ғ.И., Шалекенов Ұ.Х., Байбосынов К., Байсариева Г., Қожа М. еңбектері пайдаланылды. Сонымен қатар, Ресейлік ғалымдардың ғылыми еңбектері де сараланды. Атап айтсақ, Беленицкий А.М., Бентович И.Б., Большаков О.Г., Бернштам А.Н., Сенигова Т.Н., Бернштам А.Н., Кочнев Б.Д., Бубнов М.А., Половникова И.А., Левина Л.М. т.б. Археологиялық нақты зерттеуге негізделген бұл еңбектерде Отырар,

Сарайшық, Тараз қалалардың сауда жолындағы тарихи маңыздылығы жан-жақты талданып, X-XIII ғ. қолданыста болған тиындардың (монеталар) ортағасырлық қандай мемлекетке тиесілі болғандығы және қай жерде басылып шығарылғандығы туралы мәліметтер ұсынылған. Жоғарыда аталған зерттеулер тақырып мазмұнын терең талдауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылаулар

Ұлы Жібек жолы алғашында тек қана Қытай тауарларын Батысқа тасымалдау үшін қолданылса, кейінгі жылдары осы жолы арқылы Рим, Византия, Үндістан, Иран, Араб, орыс князьдіктерінен және басқа да Еуропа елдерінен Қытайға тауар әкелінді (Көшенев, 2007: 107). Моңғол дәуірінде де, бұл сауда қарым-қатынасының жалғасқанын археологиялық қазба жұмыстары дәлелдеуде. Мәселен, Тальхизден² XVII ғасырдың соңы – XVIII ғасырдың басына тән жапон фарфоры және керамика ыдыстары табылған. Отырардан табылған күміс қазынада Шығыс Түркістан: Алмалық, Пулад, Омыл, Орду-ал Азам; Кавказдық Қырым, Анадолу қалалары: Сивас, Конья; Ирандық Тевриз, Түркістандық Жезд қалаларында басып шығарылған ақшалар табылған. Нумизматикалық зерттеулерге қарағанда бұл ақшалар XVIII ғасырдың 40-60 жылдары арасында басылған. Мұндай археологиялық қазба жұмыстары тек қана сауданың дамуын анықтаумен шектелмей, Қазақстандағы ортағасырлық қалаларының халықаралық саудада маңызды рөл

²Тальхиз немесе Талыр - Алматы облысында орналасқан орта ғасырлық қала орны. Талғар қаласының оңтүстігінде, Іле Алатауы бөктерінде, Талғар өзенінің оң жақ жағалауында орналасқан.

ойнағандығын да көрсетеді (Байбосынов, 2007: 107).

Қытайдан басталып, шығыс-батыс және солтүстік-оңтүстік бағытында жүргізілген сауда жолы тарихы мыңдаған жылдардан басталып, тасымалданатын тауарлар да сан алуан болғанын бүгінгі зерттеулер дәлелдеп отыр. Ең көп тасымалданған ерекше тауарлар - нефрит, қағаз және жібек т.б. Сонымен қатар, мирро мен ладан, жасмин суы мен амбра, кардамон мен мускат жаңғағы, өміртамыр (женьшень) мен питон еті, кілемдер мен маталар, бояулар мен минералдық шикізат, алмас пен яшма, янтарь мен маржан, піл сүйегі, құйма күміс пен сом алтын, аң терілері мен теңгелер, садақтар мен жебелер, семсерлер мен найзалар және басқа да көптеген заттар тасымалданды.

Ұлы Жібек жолымен Ферғананың арғымақтары, Араб сәйгүліктері, түйелер мен пілдер, мүйіз тұмсықтар мен арыстандар, қабыландар мен еліктер, қаршығалар мен қырандар, тауыстар мен тотықұстар да, түйеқұстар т.б сатылды. Мәдени өсімдіктер: жүзім, шабдалы, қауын дәмдеуіштер (бұрыш, қалампыр т.б.) мен қант, көкөністер мен жидектер, көк мәуелер т.б тұрмысқа қажет заттар сатылымда болды. (Şefer, 1981: 77) Сол кезеңде алтынмен бірге жібек халықаралық валютаға айналды. Патшалар мен елшілерге жібектер сыйға тартылып, жалдамалы әскер ақысы және мемлекеттік қарыздар жібекпен төленді. Қазақстанның Жібек жолы бойында орналасқан ортағасырлық қалалар тарихын археологиялық зерттеу барысында осы кезеңге жататын түрлі елдерде жасалған бұйымдардың табылуы негізгі дәлел бола алады.

Ерте ортағасырда Орталық Азияда дәуірлеген феодалдық мемлекеттер болып, олардың сауда

айналымына шығарған ақшаларының молырақ кездескен жері Орталық Азияның оңтүстік және шығыс территорияларында өмір сүрген Түркеш, Қарлұқ және Қарахан мемлекеттерінің ақшалары болатын. Олардың басым көпшілігі Талас, Шу өзендерінің алқаптарында сақталған ортағасырлық қалаларды зерттеу барысында табылды (Шалекенов, 2007: 30).

Талас өңірі халқының бір бөлігі егіншілікпен, бір бөлігі қолөнермен айналысқаны белгілі. Талас өңірінің Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан ең ірі орталығы – Тараз қаласы туралы мағлұматтарды VIII ғасыр жазбаларынан кездестіреміз. VII-VIII ғасырларда бұл өңірдегі елді мекендердің көпшілігі орталықтанып, XIX-XX ғасырларда ірі сауда орталықтарына айналған. Аталмыш ғасырларда қалалармен қоса, қала типіндегі елді мекендер де көбейді (Беленицкий, Бентович, Большаков, 1973: 206).

Тауар қатынасының дамуы елдегі сауданың негізгі табыс көзіне айналуына байланысты барлық елді мекендерде бақылауды күшейту мақсатында VII-ғасырларда Түркеш пен Тукус теңгелерін шығарып, көптеген қалаларға айналысқа енгізгені белгілі (Байбосынов, 2007:103). Археолог, шығыстанушы А.Н. Бернштам: «Түркеш қағанатының күшейгені сонша, 704-766 жылдары Қарлұқ билігіне қарамастан Талас аңғарындағы Таразда теңге шығаратын сарай болған» (Бернштам, 1940: 109), деген дерек келтіреді. Осы ғылыми тұжырымның дұрыстығын Қазақстандық археолог Т.Н. Синигова Тараздағы археологиялық қазба барысында VIII-X ғасырлардағы төменгі мәдени қабаттан тапқан теңгелермен дәлелдеді (Сенигова, 1972: 144).

Түркі қағанаты кезінде сауда-тауар байланысының кең ауқымды дамуына орай, халықтың тауарға сұранысын қанағаттандыру мақсатында Тараз, Суяб пен Жаңакент қалаларында ақша шығаратын сарайлар жұмыс істеген. Мұның өзі қала датқаларының өз алдына билікке, сауданы өз қолына ұстауға тырысқанын байқауға болады. Орталық базардағы қаланың негізгі бөлігі – Цитадельде жүргізілген қазба барысында бір ғимараттың еденінен 10 түркеш, 2 соғды теңгелері табылды (Байбосынов, 2007:103).

1940 жылы Төменгі Барысхан қаласының батыс жағындағы қоныс орнынан кездейсоқ табылған құмырадан табылған монетаның Тараз қаласында жасалғаны дәлелденіп отыр. Оның біреуінде: Халиф ал-Кайм /422-467 жж./, екіншісінде: ал-Муктади /467-487 жж./ деген аттар жазылған (Бернштам, 1941:66). Төменгі Барсхан, Жікіл және Қос төбе ортағасырлық қалалардағы қазба барысында табылған теңгелер айырбас саудадан жаппай теңге айналымына өту мемлекет аралығындағы саудасаттық жұмысының жоғарғы дәрежеде дамығанын көрсетіп отыр.

Көлемді археологиялық зерттеу жүргізілген ертедегі ортағасырлық Шу өзенінің орта ағысындағы Ақтөбе (Баласағұн) қаласынан шығарылған монеталар (теңгелер) сол кезеңде сауданың жоғары дәрежеде дамығанын көрсетіп отыр. Кеңестік археолог Б.Д. Кочнев «Монетный чекан Куз орду-Баласагуна (11 в.)» атты мақаласында Қарахан империясы кезінде билеушілердің басшылығымен шығарылған дирхем теңгелерді талдап, олардың 1067-68 жылдары күз ордада жасалғанын, теңгелердің бетіне құран сүрелері араб әріпімен жазғанын баяндай келе, Баласағұн ертедегі

ортағасырдағы түріктердің ақшасын шығарған орталықтардың бірі болған деген ғылыми болжамға келген (Кочнев, 1989: 144-158; Шалекенов, 2007:30-31).

Бұл ғылыми болжам М. Қашқаридің айтқанымен сәйкес келеді. Ол Түркештердің ақша шығаратын орындары Талас (Тараз) және Баласағұнда болғанын жазды. 1987 жылы Ақтөбе (Баласағұнның) цитаделінің батыс оңтүстігінде (Шахристан-2) қазғанда қираған, өртенген бөлменің ішінен көмбе табылды. Ол Қарахан дәуірінің құмырасына салынған, жалпы саны 2744 дана. Оның 744 теңгесі тазартылған. Олардың ішінен жазуы бары 217 дана, жазуы жоқ 527 дана. Бұлардың барлығы мыс теңгелер. Ол теңгелердің бетінде араб әріпімен жазылған құран сүрелері болса, көпшілігі теңге жасауға дайындалған, алайда еш жазулары жоқ теңгелер. Табылған көмбенің қасынан арыстанның бейнесі салынған тас мөр және екі таразы ілініп тұратын жіптері де сақталған. Табылған жәдігерлер Қарахан мемлекетінің ислам дінін қабылдағаннан кейінгі шығарылған теңгелері деген болжам бар. (Шалекенов, 2007: 30-31)

XIII ғасырда Түркістанның Қытаймен сауда қарым-қатынасы жоғары деңгейде дамыды. Мұсылман саудагерлерінің бұл сауда да ролі күшті болды. Үлкен керуен сауда жолын моңғол аристократтары ақшамен, ал мұсылмандар болса тауармен қамтамасыз етіп отырды. Түрік тарихшысы З. Тоғанның айтуынша, дала саудасы үлкен сауда керуендерімен, арасында үзілістер бере отырып жүргізілді (Togan Z. 1981: 125).

Ортағасырларда Түркістан аймағындағы қалалары тек қана өндіріс орталықтары ғана емес, ірі сауда орталықтарының бірі болды. Араб

географы Ал-Истахридің айтуынша Түркістан аумағына кіретін Самарқант құрлықтағы ең үлкен орталықтың бірі болды (Беленицкий, Бентович, Большаков, 1973: 291). Мұнда бүкіл Мауераннахр тауарлары жиналып, басқа жерлерге таратылып отырды. Самарқанттан жүн, мақта маталар, темір заттар мен Бұқара кілемдері – Шығыс елдеріне шығарылған басты тауарлардың бірі болған. Самарқант, Ферғана және Илак тауларында алтын, күміс, қола, көмір мен фируза тастары шығарылған (Turan, 1965: 357).

Мауераннахрдың солтүстік-шығыс аймақтарында көшпелілермен жүргізілген сауда үлкен пайда келтірді. Осы арқылы кейбір жерлерде XII ғасырларға дейін маусымдық жәрмеңкелер жұмыс істеді. Бұл жәрмеңкелер даламен шектескен – Сауран, Жаңкент, Дех-Нуджикес, Баладж, Берукет сияқты қалаларда құрылды. Бұқара аймағындағы Тававис, Сарга, Дихи-Нуджикет қалаларында әр жылы көктемде үш ай сауда жұмысы жүргізілді. XII ғасырда сауда қарым-қатынасының қарқынды түрде дамуымен маусымдық жәрмеңкелер апталық базарларға айналып жұмысын жалғастырған болатын (Беленицкий, Бентович, Большаков, 1973: 291).

XIII ғасырдың екінші жартысында сауда қарым-қатынастарында қолма-қол ақшаның айналымға түсе бастады. Көшпелілермен жасалған сауда да, тек мал өнімдері емес, сонымен бірге құл саудасы да маңызды орынға ие болды. Мауераннахрға көшпелі түріктерден артығымен әкелінген құлдардың шет елдерге сатылғандығы, араб географы Ал-Истахридің еңбектерінде айтылады. Шығыс елдерінде бұл құлдар өте жоғары бағаланды (Şeşen, 2001: 163).

Қазақстанның оңтүстік бөлігіндегі

ортағасырлық қалаларда айырбас сауда үш үлкен топ арасында жүргізілді. Олар: егіншілер мен қолөнершілер; көшпелілер мен отырықшылар; аймақаралық. Сауданың негізгі орталығына айналған аймақтарда қонақтар мен керуендер түсетін үлкен керуен сарайлар болды. Керуен сарайлардың салынуы Түркістан билеушілерінің сауданың дамуына ерекше көңіл бөлгендігін көрсетеді.

Ортағасырлық Отырар қаласы негізгі қолөнер мен сауда орталығы қызметін атқарды. Жазба деректерде басқа ұсақ қалаларға қарағанда жиі аталатын Отырардың сауда-саттығы жөнінде мәліметтер өте аз кездеседі. Тек, көп жылдық археологиялық зерттеулер нәтижесінде Отырардың ортағасырлық дәуірдегі ішкі және сыртқы сауда-саттығы, оның бағыттары жөнінде жаңа материалдар ғылыми айналымға енгізілген болатын. Жазба және археологиялық, нумизматикалық деректер Отырардың ортағасырдың түрлі кезеңдеріндегі сауда-саттығын сипаттауға мүмкіндік беріп отыр (Байсариева, Қожа, 2007: 85).

Отырар өңірінен Мардан қорымын қазба барысында қабірлердің біреуінен Қытайдың біздің заманымыздағы I-IV ғасырларға жататын жеті «Ушу» теңгесі табылған (Нурмуханбетов, Бурнашева, 1975: 25-35). «Ушу» теңгесі император У-ди (б.з.б. 140 – 86 жж.) кезінде 118 ж. шығарыла бастап б.з. 621 жылға дейін айналымда болғандығы айтылады (Бурнашева, 1989: 11-12). III-V ғғ. жататын Көкмардан мазарындағы қазба барысында янтарь моншақтар табылды. Янтарь негізінен Балтық жағалауынан немесе Карпат-Днепрлік өңірде өндірілген. Ол Еділ-Каспий бойымен Хорезм арқылы Орта Азияға тараған деген пікір бар. Археологиялық

зерттеулер янтарьдың сауда жолдары Әмудария мен Сырдария өзендері бойы жүргенін көрсетеді. Орта Азияда янтарь саудасы б.з.б. I мыңжылдықтың ортасынан бастап б.з. V ғ.дейін кең өріс алған, ал Қытай еліне янтарь б.з. III ғ. бастап ғана белгілі болған (Бубнов, Половникова 2001: 124).

Отырар өңірінде табылған оймышты геммалар Ирандық бағыттағы байланыстарды көрсетіп тұр. Мұндай тастар Жетіасар ескерткіштерінде кездескен. Олар III-V ғғ. жатады (Левина, 1996: 237-243). Отырар өңірінде бір топ Сасанилік геммалар табылып отыр (Смагулов, 1993: 163). Сыртқы сауда байланыстарының бағыттарын Отырар қазбаларының табылған VII ғ. Соғды ихшидтерінің, Ферғананың түркі билеушілерінің, Қытайдың Таң әулеті мен Бұхараның «гитрифи» үлгісіндегі теңгелері, Шаштың VII ғ. аяғы – VIII ғ. басындағы көне түркі теңгелері айғақтап тұр (Бурнашева, 1989: 60-68).

Қазба жұмысы кезінде Жанкент қалашағынан шамамен X ғасырларға жататын монеталар (Бұхаралық мотенеталар, Саманидтік фельстер) табылған болатын (Сур.1,2,3). Сонымен қатар, Отырар, Құйрық - төбе, Мардан - Құйқа жерінде жасалған қазба нәтижесінде Самарқандта, Бұхарда, Шаш пен Испиджабта, Барабта (Фараб) X ғасырдың басы – XI ғасырда жасалған саманидтік фельстер табылған. Орталық Азияда Саманидтік фельстер сол кезеңде сауда айналымында маңызды рөл атқарды. Археологиялық зерттеу нәтижесінде табылған тиындар қала экономикасының дамығандығын көрсетіп, сауда айналымының жоғары дәрежеде болғандығына дәлел бола алады.

Жергілікті сауда-саттықтың дамуының айқын көрінісі деп жергілікті

Сур. 1. Бұхаралық фельс (монета).
Салмағы - 2,52 г. Диаметрі – 25,5 мм.
Табылған жері: Жанкент, 2005.

Fig. 1. Bukhara fels (coin)
Weight - 2.52 g. The diameter is 25.5 mm.
Place of discovery: Zhankent, 2005.

Сур. 2. Бұхаралық фельс (монета).
Салмағы- 2,43 гр. Диаметрі – 25,8 мм.
Табылған жері: Жанкент, 2005.

Fig. 2. Bukhara fels (coin)
Weight - 2.43 g. The diameter is 25.8 mm.
Place of discovery: Zhankent, 2005.

Сур. 3. Саманидтік монета. Нақты анықталмаған. X ғ.

Салмағы - 1,34 г. Диаметрі - 23,5 мм.
Табылған жері: Жанкент, 2005.

Fig. 3. Samanid coin. Not exactly defined. X c.
Weight – 1.34 g. Diameter – 23.5 mm.
Place of discovery: Zhankent, 2005 (Аржанцева, 2010: 49).

түркі билеушілері соқтырған бір бетінде арыстан бейнелі, екінші жағында таңбалары бар теңгелерді айтуға болады. Отырар алқабынан табылған теңгелерді нумизмат, тарихшы Р.З. Бурнашева VII-VIII ғғ. жататындығын зерттеп, үш топқа бөлген (Бурнашева, 1989: 11-12). Сондай-ақ, көне түркілердің күміс ыдыстарының бейнесі, ою-өрнегін қайталайтын керамикалық ыдыстар Отырардан табылып отыр. Бұл құмыралар мен саптыаяқтар қоңыр, шие түсті, сұр-қызыл түсті ангобпен көмкерілген, тұтқалары жұлдызша етіп жасалынған, қисық тор көзді өрнекпен, геометриялық сызықшалармен, толқынды сызықшалармен ыдыс сырты нақышталған. Аталмыш ыдыстар саяси үстемдік орнатқан түркі элитасының ыдыстарына туындаған сұранысты қанағат ету мақсатында пайда болған өнімдер. Бұлар қала іші мен алқап саудасының көрінісі деуге толық негіз бар (Байсариева, Қожа, 2007: 87). Отырардың стратиграфиялық қазба материалдары негізінде мұндай ыдыстарды VII-XIX ғғ. жатады. Отырар оазисіндегі Күйікмардан қала орнынан VII-VIII ғғ. қабаттарынан алма шитті мақта, бидай қалдықтары, қоладан жасалған белдік бөліктері табылып отыр (Байпаков, Подушкин, 1989: 75).

Сауда керуен жолында орналасқан ортағасырлық Сығанақ қаласы (Сунақ) Сыр бойындағы қалалар: Отырар, Сауран, Түркістан т.б. тығыз сауда қарым-қатынасын жасап қана қоймай, Мәуераннахр қалалары Үргенш, Шаш, Самарқанд т.б. қалалармен тығыз байланыста болған. Қаланың керуендердің тоқтауына қолжетімді болуы және қалада сауда айналымының тоқтаусыз жүруі қаланың экономикалық өсіп-өркендеуіне мүмкіндік туғызып отырған. Сондықтан да, Сырдарияның

орта және төменгі ағысы бойындағы жоғарыда аты аталған қалалармен де сауда байланысын ерте кездерден-ақ жүргізіп келген (Жолдасбаев, 2010: 98).

Сығанақ қаласында сауда қатынасының дамыған уақытын қыпшақтардың бұл аймаққа орналаса бастаған кезеңімен (XI ғ) байқауға болады. Қыпшақ хандығының Хорезм шахы Текешпен (1172-1200) байланысы сауда қарым-қатынасын күшейтті. XII-ғасырдың екінші жартысынан бастап Сығанақ қаласы Қыпшақ хандығының астанасына айналды (Қазақстан тарихы, 2006: 421). Бұл кезеңде Сығанақ қаласы тек сауда орталығы болып қана қоймай, Қыпшақтардың әскери және саяси орталығы болды. Қыпшақ хандары ертедегі түркілердің дәстүрлерін ұстанып екі қанатқа бөлініп, оң қанаты Жайық өзенінің бойынан Сарайшық қаласында болса, сол қанаты Сырдария өзені бойындағы Сығанақ қаласы болды. Осы негізде қыпшақтардың саяси билігі жағынан беделі күшті қалалардың бірі болды (Жолдасбаев, 2010: 98).

Батыс Қазақстан аймағын басып өтетін сауда жолы туралы алғашқы деректер VI-VIII ғасырларда белгілі бола бастады. Батыстағы сауда жолында тұрған Сарайшық қаласы ортағасырдағы ірі сауда орталығының бірі болды. Қала құрлық пен теңіз портының тоғысқан орталығы болып, оның жылдам дамуына себепкер болды. Ол кезеңде құрлық пен сауданың тоғысқан жері ортағасырлық қалалар арасында тек Сарайшық қаласы болды (Қасенов, 2007: 153).

Қорытынды

Ұлы Жібек жолы бойындағы сауда байланыстарына қатысты зерттеушілердің тарихи және археологиялық деректеріне тарихи талдау жасалынды. Ортағасырлық

авторлардың деректері мен археологиялық зерттеулер VI ғасыр мен XIII ғасырдың басында Ұлы Жібек жолы бойында халықаралық сауданың өркендегенін және қалалық өркениеттің дамуына үлкен ықпал еткенін көрсетіп отыр. VI ғасырдың екінші жартысында түркілер Ұлы Жібек жолының біраз бөлігіне иелік етті. Осы түркі кезеңінде Қытайдан Жетісу арқылы Батысқа және Қазақстанның оңтүстігінен өткен Ұлы Жібек жолы бойында ір қалалардың жандануына негіз болды. Бұл жол сауда жолының негізгі торабы болып, VI-XIII ғасыр басында керуен саудасы мен елшілік сапарлар осы жол негізінде өткен болатын. Бұл жол Жетісу, Қазақстанның оңтүстігі мен батыс бөлігіндегі ежелгі қалалардың өркендеуіне әсерін тигізді.

Керуен жолы бойында орналасқан ортағасырлық Испиджаб (Сайрам), Тараз, Суяб, Алмалық, Фараб (Отырар), Түркістан), Сауран, Сығнақ, Жанкент (Янгикент), Жездіб қалаларында сауда орындары мен керуен сарайларының салынуы халықаралық сауданың жақсы дамығанын көрсетіп отыр. Халықаралық сауданың дамуы қолөнер өндірісінің дамуына, әлеуметтік-экономикалық формациялардың қалыптасуына әсер етті. Сауда жолының бойындағы бұл қалаларда ақша немесе айырбас тауар айналымы жақсы дамыды. Тараз, Отырар, Жанкент қаласынан табылған тиындар (фелыстер) оған басты дәлел

бола алады.

Қазақ қоғамындағы көшпенділер мен отырықшы аудандардың өзара қарым-қатынасы керуен жолы негізінде күшейіп, көшпелі және отырықшы мәдениеттердің өзара бірігуіне әсер етті. Аталған деректер сол кезеңде халықаралық сыртқы географиялық ортамен байланыстардың ерекше өркендеуіне және мемлекеттің экономикалық тұрғыдан дамуын жеделдеткен тарихи процесс болды. Бұл тарихи процестер халықтың, мемлекеттің экономикалық жағдайының жақсаруына да айтарлықтай ықпал етті.

Қазіргі таңда Жібек жолы тарихи зерттеу тұрғысынан да, заманауи, туристік пайдалану жағынан да басты назар аудартып отыр. ЮНЕСКО-ның Жібек жолы бойында тұратын халықтардың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін зерттеу мақсатында экспедиция ұйымдастыруының өзі, бүгінге дейін бұл керуен жолының тарихи маңыздылығын көрсетіп отыр. Ұлы Жібек жолының негізгі орталығында орналасқан Қазақстан да Орталық Азиядағы басқа мемлекеттер сияқты экономикалық және әлеуметтік-интеграциялық даму процесіне әсер ететін белгілі бір тарихи, экономикалық, әлеуметтік-саяси және этнологиялық ерекшеліктерге ие екенін көрсетіп отыр.

Әдебиеттер

1. Аржанцева И., 2010. Сводный отчет об археологических работах на городище Янкент в 2005–2007, 2009 гг., Кызылорда. 49 с.
2. Байбосынов К., 2007. Ежелгі Талас аңғарындағы сауда мен теңге айналымы. Ортағасырлық Қазақстандағы ақша айналымы және сауда: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Түркістан: Тұран баспасы. 103 б.
3. Байсариева Г., Қожа М., 2007. Отырардың ортағасырдағы сауда байланыстары. Ортағасырлық Қазақстандағы ақша айналымы және сауда. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Түркістан. 292 б.
4. Беленицкий А.М., Бентович И.Б., Большаков О.Г. 1973. Средневековый город Средней Азии. Ленинград. 390 с.
5. Бернштам А.Н. 1940. Тюркешские монеты // ТОВГЭ, I. 105-111 с.
6. Бернштам А.Н. 1941. Памятники старины Таласской долины. Алматы: Издательство. Казах. объедин. гос. изд. 81 с.
7. Бурнашева Р.З. 1989. Отрар, отрарский оазис и Южный Казахстан, Нумизматические исследования по денежному делу южно-казахстанских городов VII-XVII вв. Алматы: Отырар. С. 11-12.
8. Бурнашева Р.З. 1989. Монеты Казахстана как один из источников изучения социально-экономического, политического и духовного взаимодействия городов Южного Казахстана и Средней Азии (VII-XII вв.) Алма-Ата. 464 с.
9. Бубнов М.А, Половникова И.А. 2001. Янтарь в Средней Азии - Древние цивилизации Евразии: история и культура. Москва. С. 124-133.
10. Байпаков К.М., Подушкин А.Н. 1989. Памятники земледельческо-скотоводческой культуры. Коллективная монография. Алма-Ата: Наука. 169 с.
11. Жолдасбаев С. 2010. Ортағасырлық Сығанақ қаласы (X-XVIII г.). Түркістан. 224 с.
12. Işıktaş E., Duran A. 2017. Geçmişten Günümüze İpek Yolu'nun Önemi Ve Buna İlişkin Yapılmış bilimsel Çalışmalar. Social Sciences studies Journal (Issn:2587-1587). Vol:3, Issue:5. pp. 584-596.
13. Кочнев Б.Д. 1989. Монетный Чекан Куз Орду – Баласағуна (XI в.). Красная Речка и Бурана. Фрунзе. С. 144-158
14. Көшенов Ғ.И. 2007. Түркістандағы сауда қарым-қатынастары. Ортағасырлық Қазақстандағы ақша айналымы және сауда: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, Түркістан: Тұран баспасы. 107 б.
15. Қасенов М. 2007. Батыс Қазақстандағы керуен жолдары, Ортағасырлық Қазақстандағы ақша айналымы және сауда. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, Түркістан. 292 б.
16. Қазақстан тарихы. 2006. I Том. Алматы. 421 б.
17. Левина Л.М. 1996. Этнокультурная история Восточного Приаралья. I тысячелетие до н.э. — I тысячелетие н.э. // Москва. 396 с.
18. Нурмуханбетов Б.Н., Бурнашева Р.З. 1975. Погребение с монетами из могильника Мардан: (Отрарский оазис) // Известия Академии наук КазССР: Серия общественных наук. № 5. Алма-Ата. С. 28-35.
19. Osman Turan. 1965. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti. Ankara: Türk

Kültürünü Araştırma Enstitüsü. 448 s.

20. Ramazan Şeşen. 2001. İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 304 s.

21. Сенигова Т.Н. 1972. Средневековый Тараз. Монография, Алматы. 228 с.

22. Смагулов Е.А. 1993. Находки сасанидских темм в Отрарском оазисе // Археологические памятники на Великом шелковом пути. Алматы. С. 163-172.

23. Tahir Erdoğan Şahin. 2020. İpek Yolu: Tarihsel Geçmişi, Kültürü Ve Türk Dünyası İçin Önemi. Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt.39.S.71-97

24. Togan Z. 1981. Umummi Türk Tarihine Giriş. İstanbul: Enderun Kitabevi. 125 s.

25. Шефер Э. 1981. Золотые персики Самарканда. Книга о чужеземных диковинах в империи Тан. Москва. 608 с.

26. Шалекенов Ұ. Х. 2007. Баласағұндағы ақша шығарылған Ортағасырлық Қазақстандағы ақша айналымы және сауда. Халықаралық ғылым және практикалық конференция материалдары. Алматы, 292 с.

References

1. Arzhanceva I. 2010. Svodnyj otchet ob arheologicheskikh rabotah na gorodishche Iankent v 2005–2007, 2009 gg [Summary report on archaeological work at the Yankent site in 2005–2007, 2009] Kyzylorda, 49 p. [in Russian]

2. Bajbosynov K. 2007. Ezhelgi Talas angaryndagy sauda men tenge aynalımı [Trade and tenge circulation in the ancient Talas Valley]. Ortagasyrlyk Qazaqstandagy aqsha ainalymy zhane sauda: halyqaralyq gylmi-praktikalyq konferenciya materialdary. Turkestan: Turan baspasy. 103 p. [in Kazakh]

3. Baisariyeva G., Kozha M. 2007. Otyrardyn ortagasyrdagi sauda bailanystary. [Trade relations of Otyrar in the Middle Ages]. Ortagasyrlyk Qazaqstandagy aqsha ainalymy zhane sauda: halyqaralyq gylmi-praktikalyq konferenciya materialdary. Turkestan 292 p. [in Kazakh].

4. Belenitsky A.M., Bentovich I.B., Bolshakov O.G. 1973. Srednevekovyj gorod Sredney Azii [Medieval city of Central Asia]. Leningrad. 390 p. [in Russian]

5. Bernshtam A.N. 1940. Turgeshskie monety [Turgesh coins] // TOVGE, Vol. I. 105-111 pp. [in Russian]

6. Bernshtam A.N. 1941. Pamyatniki stariny Talasskoy doliny [Ancient monuments of the Talas Valley] Almaty: Kazakh obedin.gos.izd. 81 p. [in Russian]

7. Burnasheva R.Z. 1989. Otrar, otrarskij oazıs i Yuzhnyi Kazakhstan, Numizmaticheskie issledovaniya po denezhnomu delu yuzhno-kazakhstanskih gorodov VII-XVII vv. [Otrar, Otrar oasis and Southern Kazakhstan, Numismatic studies on the monetary affairs of southern Kazakhstan cities of the 7th-17th centuries.] Almaty: Otyrar, 11-12 pp. [in Russian]

8. Burnasheva R.Z. 1989. Monety Kazakhstana kak odin iz istochnikov izucheniya socialno-ekonomicheskogo, politicheskogo i duhovnogo vzaimodeystviya gorodov Yuzhnogo Kazakhstana i Srednei Azii (VII-XII vv.) [Coins of Kazakhstan as one of the sources for studying the socio-economic, political and spiritual interaction of the cities of Southern Kazakhstan and Central Asia (VII-XII centuries)] Alma-Ata. 464 pp. [in Russian]

9. Bubnov M.A., Polovnikova I.A. 2001. Yantar v Srednei Azii - Drevnie civilizacii Evrazii: istoriya i kultura [Amber in Central Asia - Ancient civilizations of Eurasia: history

and culture]. Moskva, 124-133 pp. [in Russian]

10. Baipakov K.M., Podushkin A.N. 1989. Pamyatniki zemledelchesko-skotovodcheskoj kultury [Monuments of agricultural and pastoral culture]. Kollektivnaya monografiya. Alma-Ata: Nauka. 169 p. [in Russian]

11. Zholdasbaev S. 2010. Ortagasyrlyk Syganak kalasy (X-XVIII g.) [The medieval city of Syganak (X-XVIII centuries)] Turkistan. 224 p. [in Kazakh]

12. Işıktaş E., Duran A. 2017. Geçmişten Günümüze İpek Yolu'nun Önemi Ve Buna İlişkin Yapılmış Bilimsel Çalışmalar [The Importance of the Silk Road from Past to Present and Scientific Studies Conducted on It]. Social Sciences studies Journal (Issn:2587-1587). Vol:3, Issue:5. pp. 584-596. [in Turkish]

13. Kochnev B.D. 1989. Monetnyy Chekan Kuz Ordu – Balasaguna (XI v.). Krasnaya Rechka i Burana [Coinage of Kuz Ordu – Balasaguna (XI century). Krasnaya Rechka and Burana. Frunze]. Frunze, pp. 144-158 [in Russian]

14. Koshenov G.I. 2007. Turkistandagi sauda qarym-qatynastary [Trade relations in Turkestan] Ortagasyrlyk Qazaqstandagy aqsha ajnalymy zhane sauda: halyqaralyq gylymi-praktikalyq konferenciya materialdary. Turkestan: Turan baspasy. 107 p. [in Kazakh]

15. Kasenov M. 2007. Batys Qazaqstandagy keruen zhaldary, Ortagasyrlyk Kazakstandagy aksha ainalymy zhane sauda [Caravan routes in Western Kazakhstan, money circulation and trade in medieval Kazakhstan] Halyqaralyq gylymi-praktikalyq konferenciya materialdary. Turkistan, 292 p. [in Kazakh]

16. Kazakhstan tarihi [History of Kazakhstan] 2006. Vol. I, Almaty. 421 p. [in Kazakh]

17. Levina L.M. 1996. Etnokulturnaya istoriya Vostochnogo Priaraliya. I tysyacheletie do n.e. — I tysyacheletie n.e. [Ethnocultural history of the Eastern Aral Sea region. 1st millennium BC — I millennium AD] Moscow. 396 p. [in Russian]

18. Nurmukhanbetov B.N., Burnasheva R.3. 1975. Pogrebenie s monetami iz mogilnika Mardan: (Otrarskiy oazis) [Burial with coins from the Mardan burial ground: (Otrar oasis)] // Izvestiya Akademii nauk KazSSR: Seriya obshchestvennykh nauk. № 5. Alma-Ata. Pp. 28-35. [in Russian]

19. Osman Turan. 1965. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti [Seljuk History and Turkish Islamic Civilization]. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. s. 448. [in Turkish]

20. Ramazan Şeşen. 2001. İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri [Turks and Turkish Countries According to Islamic Geographers]. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 304. [in Turkish]

21. Senigova T.N. 1972. Srednevekovyj Taraz [Medieval Taraz]. Almaty. 228 p. [in Russian]

22. Smagulov E.A. 1993. Nakhodka sasanidskih gemm v Otrarskom oazise [Finds of Sasanian gems in the Otrar oasis] // Arheologicheskie pamyatniki na Velikom shelkovom puti. Almaty. Pp. 163-172 [in Russian]

23. Tahir Erdoğan Şahin. 2020. İpek Yolu: Tarihsel Geçmiş, Kültürü Ve Türk Dünyası İçin Önemi [Silk Road: Historical Background, Culture and Importance for the Turkish World]. Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt.39. s.71-97 [in Turkish]

24. Togan Z. 1981. Umummi Türk Tarihine Giriş [Introduction to General Turkish History]. İstanbul: Enderun Kitabevi. 125 s. [in Turkish]

25. Shefer Y. 1981. Zolotyie persiki Samarkanda. Kniga o chuzhezemnykh dikovinkah v

imperii Tan [Golden peaches of Samarkand. A book about foreign wonders in the Tang Empire]. Moscow. 608 p [in Russian]

26. Shalkenov U. Kh. 2007. Balasagunda aksha shygarylgan [Money was withdrawn in infancy] Ortagasyrlyk Qazaqstandagy aqsha ajnalymy zhane sauda: halyqaralyq gylimi-praktikalyq konferenciya materialdary. Turkestan: Turan baspasy. 292 p. [in Kazakh]

Шораев Б.К.¹, Оспанова А.К.²

¹Научно-исследовательский центр археологии и этнографии
Кызылорда, Казахстан

²Национальный музей Республики Казахстан
Астана, Казахстан

*e-mail: baglan_shoraev@mail.ru

РОЛЬ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ГОРОДОВ КАЗАХСТАНА В ТОРГОВЛЕ НА ВЕЛИКОМ ШЕЛКОВОМ ПУТИ

Аннотация. Средневековые города южного региона Казахстана издревле были важнейшей зоной соприкосновения народов и культур Центральной Азии. В научной статье рассматривается роль в торговле средневековых городов Казахстана, расположенных вдоль Великого Шелкового пути. На основе археологических исследований описывается историческое значение городов, сыгравших главную роль в международной торговле с точки зрения истории цивилизации. Анализируется влияние торгового пути на экономические, политические и культурные условия государств, существовавших в тот период. В ходе раскопок были представлены сведения о периоде существования древних монет, найденных в городах Отырар, Жанкент и Сыганак. Обнаружение серебряных монет, отчеканенных в Восточном Туркестане, Анатолии и Иране, показывает, что Казахстан играл важную роль в международной торговле. Современные исследования доказывают, что Великий Шелковый путь был не только международным торговым путем, но и путем обмена информацией, технологиями, инновациями, знаниями и опытом. При написании научной статьи использовался археологический и историко-сравнительный методы, а также работы турецких и российских исследователей с целью углубленного исследования темы.

Ключевые слова: Великий Шелковый путь, Казахстан, международная торговля, средневековье, монета.

Для цитирования: Шораев Б.К., Оспанова А.К. Роль средневековых городов Казахстана в торговле на Великом Шелковом пути // Мәдени мұра. 2024. №1 (104). 90-104 с. (Каз.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2024.v17.i1.07>

Shorayev B.K.¹, Ospanova A.K.²

¹Scientific Research Center of Archeology and Ethnography
Kyzylorda, Kazakhstan

² National Museum of the Republic of Kazakhstan
Astana, Kazakhstan

*e-mail: baglan_shorayev@mail.ru

THE ROLE OF MEDIEVAL CITIES IN KAZAKHSTAN IN THE GREAT SILK ROAD

Abstract. The medieval cities of the southern region of Kazakhstan have long been the most important zone of contact between the peoples and cultures of Central Asia. In the scientific article, the role of the medieval cities of Kazakhstan located along the Great Silk Road in trade is considered. Based on archaeological research, the historical significance of cities that played a major role in international trade is described from the view of civilization history. The influence of the trade route on the economic, political and cultural conditions of the existed states is analyzed. During the excavations, information on the existence of ancient coins found in the Otrar, Zhankent and Syganak cities was presented. The discovery of silver coins minted in Eastern Turkestan, Anatolia and Iran shows that Kazakhstan played an important role in international trade. Modern studies prove that the Great Silk Road was not only an international trade route, but also a way to exchange information, technologies, innovations, knowledge and experience. In scientific article, archaeological and historical-comparative methods were used, as well as the work of Turkish and Russian researchers for the purpose of in-depth study of the topic.

Keywords: Great Silk Road, Kazakhstan, international trade, medieval, coin.

For citation: Shorayev B.K., Ospanova A.K. The role of medieval cities in Kazakhstan in the Great Silk Road // Madeni mura. 2024. №1 (104). 90-104 p. (in Kaz.)

DOI: <https://doi.org/10.47500/2024.v17.i1.07>

Автор туралы мәліметтер:

1. Шораев Б.К., гуманитарлық ғылымдар магистрі, Археология және этнография ғылыми орталығының ғылыми қызметкері, Қызылорда, Қазақстан.

ORCID: 0000-0001-8926-9265

2. Оспанова А.К., PhD, Қазақстан Республикасы Ұлттық Музейінің ғылыми қызметкері, Астана, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0000-0003-2436-7109

Сведения об авторах:

1. Шораев Б.К., магистр гуманитарных наук, научный сотрудник Научно-исследовательского центра археологии и этнографии, Кызылорда, Казахстан.

ORCID: 0000-0001-8926-9265

2. Оспанова А.К., PhD, научный сотрудник Национального музея Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ORCID: 0000-0003-2436-7109

Information about the authors:

1. Shorayev B.K., master of Humanities, researcher, Research Center of Archeology and Ethnography, Kyzylorda, Kazakhstan.

ORCID: 0000-0001-8926-9265

2. Ospanova A.K., PhD, researcher, National Museum of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan

ORCID: 0000-0003-2436-7109